

Sakál vagy róka?

Heltai Miklós, Szűcs Eleonóra és Lanszki József

Szent István Egyetem Vadbiológiai és Vadgazdálkodási Tanszék, 2103 Gödöllő, Páter K. u.

1. és Kaposvári Egyetem Ökológiai Munkacsoport, 7400 Kaposvár, Guba S. u. 40.

Az aransakál a XIX. század végén, XX. század elején még közönséges tagja volt a hazai faunának. Kipusztulása után a kilencvenes évek elejétől kezdődően spontán visszatelepődését figyelhetjük meg elsősorban a Dráva-síkon, az Ormánságban és Bács-Kiskun megye déli részein. Az újbóli megjelenést a Bulgáriába visszaszorult állomány regenerálódása és terjedése előzte meg. A hazai megfigyelésekkel egyidőben Kelet-Közép-Európában is hírt adtak jelenlétéről, így - újból vagy először - Romániából, Szlovákiából, Ukrajnából és Brandenburgból is. Mivel a megfigyelések és az alkalmankénti sikeres terítékre hozatalok száma is növekedett, egyre valószínűbbé vált, hogy az aransakál újra szaporodó állományt alkot hazánkban.

A hirtelen változások miatt a Szent István Egyetem Vadbiológiai és Vadgazdálkodási Tanszéke és a Kaposvári Egyetem Állattudományi Kar Kisállattenyésztési Tanszéke közös kutatómunkába kezdett, amelyet a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Vadgazdálkodási és Halászati Főosztálya támogat. Egyrészt az Országos Vadgazdálkodási Adattár nyilvántartási adatai alapján, az önálló vadgazdálkodási területtel rendelkező jogosultak körében postai úton kérdőíves felmérés segítségével vizsgálja a hazai ragadozók, így 1997-óta az aransakál helyzetét is. Másrészt a terítékre került egyedek és a megtalált hullatékok elemzésével az aransakál táplálkozásával kapcsolatos vizsgálatok is folynak.

Ma már egyértelmű, hogy az aransakál visszatért és megtelepedett országunkban. Ráadásul vadgazdálkodási és természetvédelmi szerepe vitatott és még a Nimród hasábjain is rossz, félrevezető információk jelentek meg a sakálról. Ezért szükségesnek tartjuk, hogy ezt az amúgy is nehezen felismerhető fajt és annak jelenlegi hazai elterjedését részletesen bemutassuk.

Az aransakál rendszertani besorolása

Az aransakál rendszertani besorolása már a XIX. és a XX. század kutatói, valamint a természetben élő emberek számára is problémákat okozott. Változatos elnevezése (nádifarkas, toportyánféreg, csikasz, rétifarkas, farkassakál stb.) mutatja a rókához, farkashoz és egyes

kutyafajtákhoz való hasonlóságát. Mára már bebizonyosodott, hogy az az állat, amelyről ezekkel az elnevezésekkel a vadászok és a tudósok is írtak egy és ugyanaz a faj.

Feltételezhető, hogy a megfigyelések és terítékadatok ugrásszerű növekedése is részben annak köszönhető, hogy nem ismertük-ismerjük új ragadozónk szokásait, küllemét. Sokak szerint sokszor még a terítéken lévő egyedről is nehéz eldönteni, hogy rókáról, kutyáról vagy éppen sakálról van-e szó.

Az aranysakál élőhelye, életmódja

A kutyafélék családjába és a ragadozók rendjébe tartozó sakál rejtett életmódot él. Leginkább a parlagterületeket, a bokorerdőket és a nehezen áttörhető bozótosokat kedveli. A sakál-lakta bozót olyan sűrű is lehet, hogy gyakran közös alagutat használ vaddisznókkal, borzokkal vagy vadmacskákkal együtt. A teljesen nyílt terepeket illetve a sűrű erdőket kerüli, ellenben az elnádasodott nedves területeket és a folyópartokat szereti. Kiváló alkalmazkodóképességét mutatja, hogy más ragadozókhoz hasonlóan ha létszáma magas sűrűséget ér el, megjelenik városok és kisebb települések környékén, ahol a külvárosi szemételepeken és faluszéli dögtereken bőséges táplálékot talál magának (Kis-Ázsia, Izrael).

Éjszakai állat, a nappalt általában takarásban vagy kotorékában tölti. A kotorékot – ha használ - vagy maga ássa, vagy rókától, borztól átveszi. A rókához hasonlóan egy vagy több bejárata van, amiből legtöbbször csak egyet használ. Akár 3-5 m mély is lehet. Az alvógödör 60-80 cm átmérőjű és a bejáratok találkozásánál található. Gyakran föld feletti vackot készít a bozótban vagy a nádasban, melyet eltakar.

Naplementekor indul vadászni, magányosan vagy párban. Mozgáskörzete 0,5 – 2,5 km². Zsákmányát belopja, majd hirtelen ráugrik, mivel viszonylag rövid lábai és arányosan nehéz teste alkalmatlan a zsákmány hosszú üldözéséhez.

Bár ragadozó, széles táplálékspektruma alapján mindenevőnek tekinthető. Táplálékában leginkább kisebb gerincesek, elsősorban a rágcsálók és kistestű madarak dominálnak. Az alacsonyabb rendű állatokat, puhatestűeket, ízeltlábúakat és a halat, haltetemet is elfogyasztja. Egyes megfigyelések szerint az alacsonyabb vízbe beáll és táplálék után keresgél. Étrendjében kételtűek és hüllők is szerepelnek. Egyes vizsgálatok nyulat, fácánt, vizivadat és tojásokat is kimutattak. Tavasszal különböző növények gumóit és hagymáit ássa ki. Növények zöld részeit, fűvet, gabonát, gombát, gyümölcsök közül almát, körtét, dinnyét is eszik. Télen szarvasfélék, valamint vaddisznó kisebb mennyiségben előfordul táplálékában, ami valószínű,

hogy a vadászatok során sebzett vagy elejtett, de az utánkeresés során meg nem talált dög elfogyasztásából ered. Táplálék-választásában a szezonális különbségek jelentősek lehetnek.

Az aranysakál szaporodása és szociális struktúrája

Szaporodási időszaka tavaszra esik. Január-februárban alakulnak ki a gyakran életre szólóan összetartó párok. A kölykök 50-53, egyesek szerint 60-62 napi vemhesség után április második és május első felében jönnek a világra. Az átlagos alomnagyság 3-5 kölyök. A kölykök nevelése idején, főleg a kotorékban való tartózkodásukkor nagyon erős territóriális magatartást mutatnak.

A kölykök életük első két hetét a vackon vagy a kotorékban töltik. 12-15 napos korukig vakok. Először csak tejet kapnak, majd a második hét után ez kiegészül az anyjuk által visszaöklendezett, előemésztett táplálékkal. Mintegy 2 hónapos korukig szopnak, s csak ezt követően hagyják el a kotoréket. Etetésükben és nevelésükben mindkét szülő, esetleg az előző alomból származó fiatal nőstény is részt vesz.

Puha, szürke-szürkésbarna bundájukat egy hónapos koruk körül, tejfogaikat féléves korukban váltják le. Szintén félévesen érik el kifejlített kori testméreteiket. Általában a következő év tavaszáig maradnak együtt a szülőkkel. A nőstények 9 hónapos korukra, a hímek 2 évesen válnak ivaréretté.

Afrikában és Elő-Ázsiában megfigyelték, hogy a korábbi születésű fiatal állatok a szülőkkel maradnak illetve visszatérnek, hogy segítsenek fiatalabb testvéreik felnevelésében. Őrzik és védik az almot, játszanak a kölykökkel és azoknak, illetve anyjuknak táplálékot hoznak.

A sakál életében fontos szerepet játszanak a szaganyagok. A kan és az egész falka is ürülékkupacokkal jelöli meg territóriumának határát. A szaporodási időszakban a hímek és a nőstények egymás után gyakran hagynak hátra vizeletmintát, mellyel erősítik a párjukkal való összetartást.

A kommunikációs hangok igen gazdagok. Hazai megfigyelések szerint két időszakban lehet igazán hallani a sakál üvöltését. A nyárvégi-őszi időszakban valószínűleg a fiatalok és szülők első együttes vadászatai alkalmával zendül fel a jellegzetes "sakálvokál". Ilyenkor az üvöltés nemcsak a vadászatra hívás jele, hanem a territóriumok határjelzését, a csoport összetartását és annak elosztását is szolgálja. E szerepe és eltéveszthetetlen volta miatt a családok számának becslésére is alkalmas. Nagyon szeretik a hangjukat hallatni a január-

februári időszakban, azaz a párok kialakulásakor, amikor az üvöltés célja a rangjelzés és a terület jelzése.

Az aranysakál felismerési jegyei, rókatól való elkülönítése

Az aranysakál vörös rókatól és kóborkutyától való elkülönítése nehéz, de vannak olyan egyértelmű bélyegek ami alapján a tévedés esélye minimálisra csökkenthető.

Színezete változatos, nehezen meghatározható. Teste télen vöröses és sárgásbarna, háta szürkés, szürkésbarna, szürkésfekete vagy akár fekete színű is lehet. Bundáján a színek nem különülnek el annyira egymástól, mint a rókánál. Nyári szőrzete a télihez hasonló, annál gyéresebb és a fekete árnyalat is kevesebb benne.

Fejformája hasonlít a rókáéhoz. Feje keskeny, arciori része megnyúlt, elhegyesedő, de a rókáénál tompább. Fülei hegyesek, arányosan rövidek, a rókáénál kisebbek. Külső felületüket sűrű vörössárga szőr borítja szemben a rókáéval, amelynek szinte mindig fekete kívül a füle. Szeme a rókáéhoz hasonlóan ferde vágású.

1.fénykép. Terítéken vörös róka (fent) és aranysakál (lent) - fényképezte: Jung Jenő, 1999. december, Vajszló.

2. fénykép. Fiatal sakál (fotó: a szerzők).

A sakál pofája barna, alsó része és a torok koszosfehér. A felső ajak körül fehér terület található. A toroktól a mellkasig egy jól látható világos folt húzódik. A fehér torokfolt a nyak oldalsó részeire is kiterjedhet, amely egyébként a nyak felső részéhez hasonlóan barna színű. A nyakon a szőr dús.

A szürkésbarna vállak mögött, általában az ivarérettség elérése után gyakran egy fehér, ív alakú csík húzódik a testre. Ezt az ívet a hát közepén egy sötétebb szőrösomó megtöri, amely sokszor csupán egy halvány nyalábként rajzolódik ki. A mellen is végig futhat egy hasonló szélességű fehér csík. A torokrajzolatot ettől a mellcsíktől széles bőrszínű szalag választja el. Jellegzetes, elmosódott harántirányú sávok találhatóak a kulcscsont tájékán.

3. fénykép. Fiatal sakál mellkasa (fotó: a szerzők).

A sakál testoldala, combja és lábai is vörösek, szemben a rókával, melynek lábai általában feketék. Hasa szürkésfehér, melynek hátsó részétől a lágyékon át a lábak belső feléig halványabb színű terület látható.

Szőre dús és vastag, durva tapintású. A szőrszálak felborzolhatók, így nagyobbak tűnhet az állat.

Farka közepesen lompos, tömör, a rókáénál (35-40 cm) rövidebb, csupán 20-30 cm hosszú. A háthoz hasonló színű és a végén a legsötétebb. A hátról indulva egészen a farkok hegyéig egy szabálytalan fekete sáv látható, amely általában a rókánál is megfigyelhető, de annak csupán a farka tövéig terjed. Farkhegye feketés-gesztenye színű ellentétben a rókáéval, mely általában fehéres vagy kifejezetten fehér végű.

Testfelépítésében és testméreteiben a farkas és a róka között áll. Testhossza a rókáéval közel azonos, 65-105 cm, marmagassága, ami 45-50 cm a rókánál (40 cm) nagyobb. A lábai a rókáénál hosszabbak. Testtömege 7-15 kg. A kan testméretei és testtömege is általában nagyobb a szukáénál. Fogképlete, mint az összes kutyaféle ragadozónak: $3142 / 3143 = 42$.

A sakál és a vörös róka koponyája nagy hasonlóságot mutat, csupán a méretek alapján nehéz különbséget tenni köztük.

4. fénykép. Aransakál (bal) és vörös róka (jobb) koponyája (fotó: Szűcs Eleonóra).

A sakál koponyája valamivel nagyobb, szélesebb és masszívabb is mint a rókáé, de létezik azért néhány tipikus bélyeg, melyek segítséget nyújtanak a két faj elkülönítésében:

- A koponya orr része a járomívek előtt – a külső oldalon mérve - a rókánál sokkal hosszabb és keskenyebb (≤ 27 mm), a sakálnál rövidebb és szélesebb (29 mm $<$);
- A szemfölkötti nyúlvány hátsó széle a róka esetében nagyjából egyenes szöveget zár be a koponya hossz tengelyével, merőleges arra, viszont a sakálnál ferdén előrehajlik;
- A szemek közötti szűkület a sakálnál sokkal kifejezettebb, mint a róka esetében;
- Oldalnézetből látható jól, hogy a sakál fogai erőteljesebbek. A sakál szemfogai nem hosszabbak, mint a rókáé, azonban alapjuknál mindig 8 mm-nél szélesebbek,

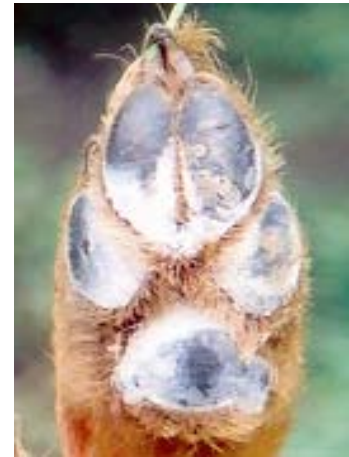
a rókáé keskenyebb; az utolsó előzáfog hossza a sakálnál több, mint 16 mm, míg a rókánál ez kevesebb 15 mm-nél. A sakál alsó állkapcsának első zápfoga erőteljesebb a rókáénál.

- Az állkapocs formájában is van különbség: a a sakálnál a hátsó nyúlvány erőteljes, sokkal magasabb és hátrébb nyúlik, mint a rókánál, a fölötte lévő nyúlvánnyal vagy egyvonalban van vagy továbbnyúlik rajta. A rókánál a felső nyúlvány hátrébb nyúlik, mint az alsó.
- Az alsó állkapocs (mandibula) a sakálnál ívelt, ezért a sík felületre helyezett kifőzött trófea ellentétben a rókáéval “billeg”.

5. fénykép. Aransakál (bal) és vörös róka (jobb) koponyája oldalnézetből (fotó: Szűcs Eleonóra).

Az aransakál különös ismertetőjele és így legpontosabb megkülönböztető jegye a talppárnája. Lábnymán is jól látszik, hogy a két középső ujj ujjpárnái mind a négy mancson összenőttek. Ez különösen az elülső lábakon látható jól. A két középső ujj és a rajtuk lévő karmok igen közel helyezkednek el egymáshoz. Ezért lábnyomában is a két középső karom van közelebb egymáshoz. Ezzel a jeggyel sem a kutya, sem a farkas, sem a róka nem rendelkezik. Tehát, ha egy nehezen azonosítható vörös színű ragadozó kerül terítékre, akkor elsősorban a két első mancsot kell megvizsgálnunk ahhoz, hogy gyors és pontos választ kapjunk a címben feltett kérdésre: sakál vagy róka került-e a fegyver elé.

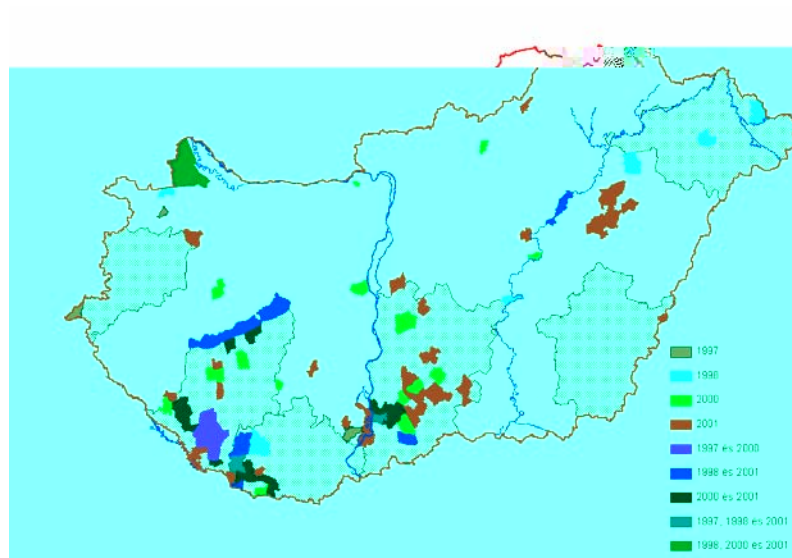
6. fénykép. A sakál jellegzetes talppárnája (fotó: a szerzők).

Az aranysakál, bár Vörös Könyves fajunk, sokáig az úgynevezett “szürke zónába” tartozott, mert sem a vadászható, sem a védett fajok listáján nem szerepelt. A sokasodó megfigyelések hatására az 38/1995 FM rendelet értelmében a vadászható fajok listájára került, az LV/1996 törvény és a 30/1997 FVM rendelet szerint egész évben, majd a 11/2000-es FVM rendelet alapján szezonban, június 15 és február 28 között vadászható. A szaporodás időszakában tehát gyakorlatilag védelmet élvez. Mivel jól alkalmazkodó és az utóbbi évtizedekben az állományát és elterjedési területét növelő fajról van szó ez a védelem szerintünk elegendő. Ezt a folyamatosan növekvő teríték és a megfigyelési adatok is bizonyítják.

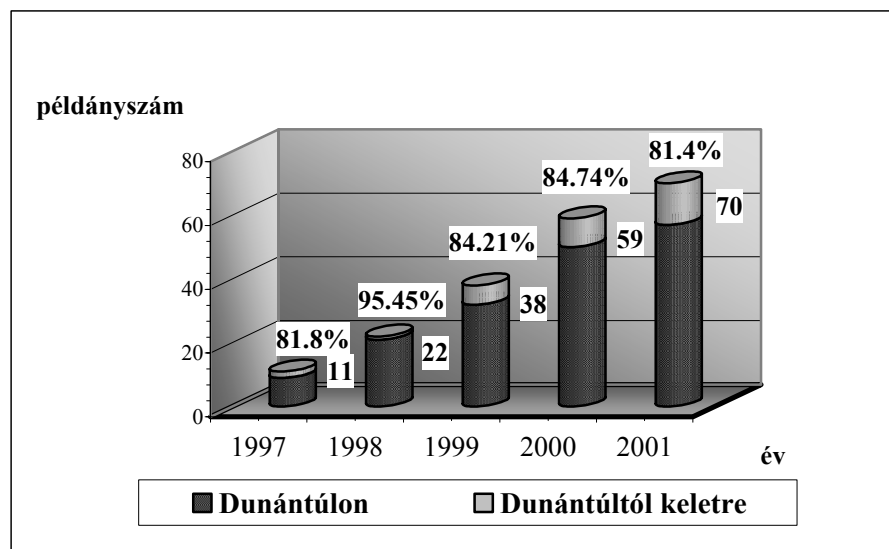
Az aranysakál hazai elterjedése

A válaszadási arány, a válaszok területi megoszlása és a válaszokkal lefedett terület aránya mind a négy vizsgált évben - 1997, 1998, 2000 és 2001 - megfelelő szintű volt ahhoz, hogy országos elemzést végezhessünk. Ezúton is szeretnénk megköszönni minden kedves vadász kollégának, hogy válaszaival hozzájárult munkánkhoz.

A faj jelenlétét hang, megfigyelés és terítékre került egyedek alapján 1997-ben még csak négy, 1998-ban 12, 2000-ben 26, 2001-ben pedig már 37 válaszadó jelezte. A válaszok többsége a Dunántúlról, azon belül Baranya és Somogy megyéből érkezett. A Dunától keletre eső területek esetében a legtöbb megfigyelés Bács-Kiskun megyében történt. Az aranysakál elterjedését a vadászterületeken térképünk mutatja, ahol eltérő színek jelzik az egyes felmérésekből származó, ill. a több felmérés alkalmával is megerősített válaszokat.

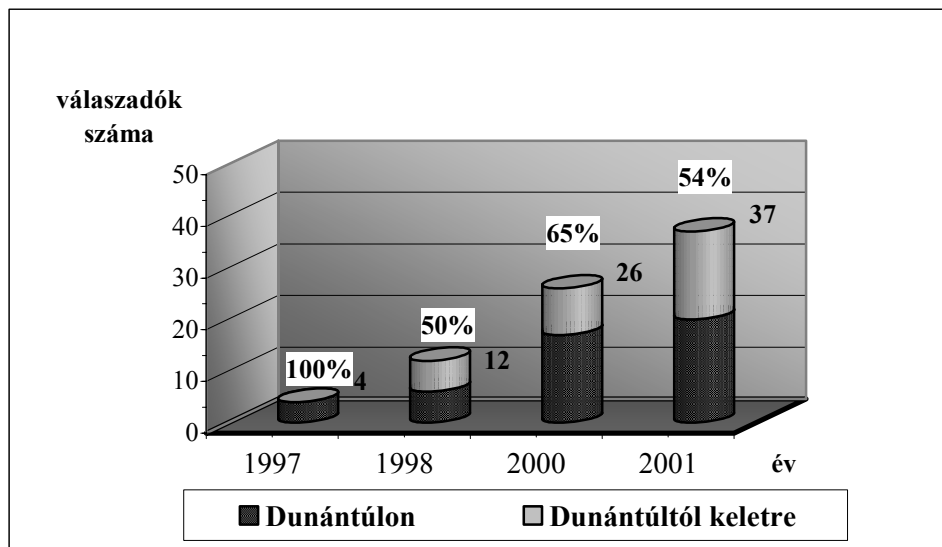
1. térkép. Az aranyakál elterjedése Magyarországon (eltérő színekkel az egyes években érkezett válaszokat, míg szürke színnel a legalább egy egyed elejtését jelentő megyék területét jelöltük).

1. ábra. Az aranyakál terítékének nagysága és megoszlása (forrás: Országos Vadgazdálkodási Adattár, Gödöllő).

A kérdőívből származó elterjedési adatokat megerősítik az Országos Vadgazdálkodási Adattár ugyanerre az időszakra vonatkozó terítékadatai is. Az 1997 óta jelentett éves teríték több, mint hatszorosára emelkedett. Míg 1997-ben 11, 1998-ban 22, 1999-ben 38, 2000-ben 59, 2001-ben pedig már 70 példány került a vadászok puskája elé. A terítékre került egyedek

döntő többsége minden évben a Dunántúlról, kettő példány kivételével Bács-Kiskunból származott.

2. ábra. Visszajelzések az aranysakál megjelenéséről, ill. ezek területi megoszlása.

A kérdőíves felmérés, a terepi adatgyűjtés, és a vadászati statisztikák alapján az aranysakál spontán visszatelepülése, állományának és elterjedési területének gyors növekedése egyértelműen bizonyítható. Elterjedésének jelenlegi központja Somogy, Baranya és Bács-Kiskun megye területére esik, de az ország egyre több helyén számíthatunk megjelenésére.

Az aranysakál őshonos, Vörös Könyves ragadozónk. Legyünk büszkék arra, hogy alkalmanként vadászterületeinken újra megpillanthatjuk és megmutathatjuk vendégeinknek is.